

ABDULLA AVLONIY IJODIDA MA'NAVIY-MA'RIFIY PEDAGOGIK TARBIYA MASALASI

Muxammadiyev Jamshid Ilhom o'g'li

Nizomiy nomidagi TDPU Tarix fakulteti Milliy g'oya ma'naviyat asoslari va huquq
ta'limi yo'nalishi talabasi

E-mail: jamshid_ilhomovich@mail.ru

Sobirova Marhabo Abdug'aniyevna

Ilmiy rahbar:

“Ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi” kafedrası v.v.b. professori

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola atoqli ma'rifatparvar adib Abdulla Avloniyning faoliyati va ijtimoiy qarashlarida ma'rifatparvarlikning o'rni, shuningdek, uning “Turkiy Guliston yoxud axloq” asarida keltirilgan ma'naviy-ma'rifiy tarbiyaga oid qarashlari, ta'lim-tarbiyaning millat ma'naviyati, ma'rifatini yuksaltirishdagi ahamiyati va kelajak avlodni, millatni ma'naviyatli, ma'rifatli, komil qilib tarbiyash kabi masalalarning qisqacha tahliliga bag'ishlanadi.

Kalit so'zlar: pedagogika, ta'lim-tarbiya, ma'rifatparvarlik, jadidchilik, axloq, ma'naviy-ma'rifiy tarbiya.

XIX-asr oxiri va XX-asr boshidagi o'zbek milliy madaniyatining mashhur vakillaridan biri, ma'rifatparvar shoir, dramaturg, jurnalist, olim, davlat va jamoat arbobi Abdulla Avloniy o'qish va o'qitish usuliga yangilik kiritib, yangi maktablar tashkil etgan. U o'quvchilarga zamonaviy bilimlar berish, Sharq va G'arb tillarini o'rgatish kabi muhim ta'limiy-tarbiyaviy ishlarni bajarib, o'zbek millati tarixida o'chmas iz qoldirgan. O'zbek pedagogikasining “otasi” va yurtimizda birinchilardan bo'lib professor unvoniga sazovor bo'lgan

Insoniyat ilk yaralgan davrlardan buyon uning ma'naviy-axloqiy kamoloti eng asosiy masala, jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ijtimoiy zarurat sanaladi. Shu bois har qanday davrning buyuk siymolari, ma'rifat peshvolari, avvalo, ruhiy-ma'naviy tarbiya borasida qayg'urganlar, komillikni targ'ib etganlar. Ta'lim va tarbiyani uyg'unlikda olib borish yuzasidan dolzarb tavsiyalarni ilgari surganlar. Bu, ayniqsa, XX-asr boshlarida keng taraqqiy etgan jadid ma'rifatparvarlari faoliyatida yanada yaqqol ko'zga tashlanadi. Ma'lumki, XX-asr boshlarida Turkistonda keng yoyilgan jadidchilik harakati namoyandalari o'z faoliyatlarida jamiyat ijtimoiy-ma'rifiy

hayotiga turli mazmundagi yangi islohotlar, yangi qarashlarni targ'ib qiladilar. Ular jamiyat inqirozining asosiy sababini savodsizlik, ilmsizlik, ma'rifatsizlikda ko'rib, asosan, xalqni ilm-ma'rifatli qilish, diniy va dunyoviy bilimlarni teng o'rganish, ta'lim-tarbiya tizimini yangilash va rivojlantirish yuzasidan jadal islohotlarni amalga oshiradilar. Jadidchilik harakatining maqsad va g'oyalarini chuqur hamda ta'sirchan targ'ib etishda Abdulla Avloniyning adabiy faoliyati nihoyatda yuqori bo'lib, u jadid adabiyotining yorqin siyosi, ma'rifatparvar shaxs sifatida tarix sahifalaridan muhim o'rin egallagan.

Abdulla Avloniyning pedagogik qarashlari bugungi kunda o'zbek milliy maktabini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi. Avloniy ijodiy merosini chuqur o'rganishga qiziqish ortib bormoqda. Avloniy "axloq ulamosi"ning qarashlari asosida insonlarning xulqlarini yaxshi va yomon xulqlarga ajratadi. "Yaxshi xulqlar" deb, u 31 ta fazilat, "Yomon xulqlar"da 20 ta illatga ta'rif beradi. O'z mulohazalarini dalillash uchun Qur'on oyatlari va hadislardan, shuningdek, Arastu, Suqrot, ibn Sino, Sa'diy, Mirzo Bedil singari mashhur mutafakkirlarning fikrlarini keltiradi. Har bir axloqiy kategoriyaga o'z munosabatini bildirgach, o'sha fikrning mazmunini ifodalovchi bayt yo biror maqol-hikmat ilova qilgan. Insonlarning xulqlarini yaxshi va yomon xulqlarga ajratishda, bunga ularning nafs tarbiyasini asos qilib oladi. U yaxshi xulqlarga matonat, nazokat, shijoat, intizom, vijdon, vatanni suymak kabi fazilatlarni kiritadi, g'azab, shahvat, jaholat, safohat kabi illatlarni yomon xulqning belgilari deb biladi.

Avloniyning ma'rifatparvarlik va milliy uyg'onish g'oyalarini kuylagan dastlabki she'rlari o'zbek milliy uyg'onish davri adabiyotining hamisha bebaho mulki bo'lib qoladi. U bu turkumga mansub she'rlarida o'zbek mumtoz adabiyotidagi she'riy shakllarni katta ijtimoiy mazmun, ma'rifatparvarlik g'oyalari, hajviy ruh va xalqona ohanglar bilan boyitdi. Abdulla Avloniy bolalar uchun ham bir qancha she'r va masallar yozgan. Shoir bu asarlarida maktab yoshidagi bolalarning fikr doirasini kengaytirish, ularda maktab va kitobga, mehnatga, tabiatga, Vatanga muhabbat uyg'otishni maqsad qilib qo'ygan. Uning ko'pgina she'rlari zamirida Vatanni sevish g'oyasi yotadi.

Abdulla Avloniy o'z davrining yetuk ma'rifatparvarlari singari millat tilini rivojlantirish borasida ham qattiq qayg'uradi. Adib: "Har bir millatning dunyoda borligin ko'rsatadurg'on oyinai hayoti til va adabiyotidir. Milliy tilni yo'qotmak millat ruhini yo'qotmakdur", – deya uqtiradi. U, shuningdek, so'zning inson qadr-qimmatini belgilashdek mavqeyiga umuminsoniy nuqtayi nazardan baho beradi. Til va so'z odobi haqidagi fikrlarini shunday ifodalaydi: "So'z insonning daraja va kamolini, ilm va fazlini o'lchab ko'rsatadurg'on tarozisidir. Aql sohiblari kishining fikr va niyatini, ilm va quvvatini, qadr va qimmatini so'zlagan so'zidan bilurlar". Alloma rostgo'ylik va to'g'riso'zlikni insonning eng muhim insoniy sifatlardan biri, deb baholaydi va bu

borada shunday deydi: “Haqqoniyat deb ishda to‘g‘rilik, so‘zda rostlikni aytilur. Inson bo‘stoni salomatga, gulzori saodatga haqqoniyat yo‘li ila chiqar. Insoniyatning ildizi o‘lan rahmdillik, haqshunoslik, odillik kabi eng yaxshi sifatlarning onosi haqqoniyatdur”

Buyuk ma‘rifatparvar o‘z ijodida ham, hayotiy faoliyatida ham takabburlik, manmanlikni inson boshiga yomon oqibatlar keltiruvchi illat sifatida qoralaydi. Buni bir qancha hikoya va dramalari orqali ko‘rsatib beradi. Abdulla Avloniy o‘zining didaktik qarashlarida do‘stlik va mehnat tarbiyasiga alohida e‘tibor beradi. U haqiqiy do‘st orttirish yoshlikdan boshlanishini, bu sifatlarni bolaga yoshligidan singdirib borish zarurligini aytadi. Abdulla Avloniyning fikricha, mehnat kishini baxtiyor va saodatmand etadigan, unga shuhrat olib beradigan qandaydir g‘ayritabiiy qudrat emas. Balki mehnat o‘z nomi bilan mehnat. Binobarin, u kishidan kuch va iroda talab etadigan faoliyatdir. Abdulla Avloniy tarbiyani keng ma‘noda tushunadi, uni birgina axloq bilan chegaralab qo‘ymaydi. “Sog‘ tanda – sog‘lom aql” degan hikmatga mos ish tutadi. U farzand kamolotini salomatlikda deb biladi. Bolaning sog‘ligi uchun qayg‘urish muhimligini uqtiradi. Allomaning ta‘kidlashicha, “badanning salomat va quvvatli bo‘lmog‘i insonga eng kerakli narsadur. Chunki o‘qumoq, o‘rganmoq va o‘rgatmoq uchun insonga kuchlik, kasalsiz jasad lozimdur”. Darhaqiqat, kishi qanchalik sog‘lom bo‘lsa, shunchalik yaxshi o‘qib, o‘zlashtirib boraveradi, jamiyatda ham faol va talabchan bo‘ladi.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, Abdulla Avloniy kishining ilm olishini eng oliy fazilat hisoblaydi. Uning aytishicha, ilm agar jamiyat manfaatiga xizmat qilmasa, ilm xalq farovonligi yo‘lida qo‘llanilmasa, u o‘likdir. Shuning uchun ham, adib xalqqa ko‘proq nafi tegadigan ilm-hunar bilan shug‘ullanishni taklif etadi. Abdulla Avloniy atoqli pedagog, murabbiy sifatida butun hayotini ma‘rifat rivojiga baxsh etdi. U o‘z ilmiy asarlari, darsliklarida Vatan, vatanparvarlik, ilm-hunar, axloq-odob, ma‘rifat, inson kamoloti, jamiyat rivoji haqida fikrlarni bayon qildi[8]. Mutafakkir alloma kishilarni yaxshilikka undash, dunyodagi barcha insonlarga nisbatan ezgulik istagi bilan yashashni chinakam oliyjanoblik hisobladi. Uning barcha pedagogik fikrlari – ta‘limoti milliy pedagogika tarixi rivojiga muhim hissa bo‘lib qo‘shildi. Adib tomonidan ta‘lim-tarbiya, odob-axloq borasida ilgari surilgan ulug‘vor g‘oyalar bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini saqlagan holda zamonaviy o‘zbek pedagogikasi taraqqiyoti uchun munosib xizmat qilib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning “Qatag‘on qurbonlarining merosini yanada chuqur o‘rganish va ular xotirasini abadiylashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoyishi 2020-yil 8-oktyabr, F-5598-son
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrda “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish choratadbirlari to‘g‘risida”gi 1059-sonli Qarori
3. Avloniy A. “Turkiy guliston yoxud axloq”, T., “O‘qituvchi”, 1992 y.
4. Avloniy A. Birinchi muallim. – T., 1915.